

QURAN AYƏLƏRİNİN ELMİ İZAHINA DAİR NƏZƏRİ MÜLAHİZƏLƏR

Kövsər TAĞIYEV,

*Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu
İlahiyyat fakültəsinin dekan müavini,
İslamşünaslıq kafedrasının müəllimi,
kovsartagiyev@ait.edu.az*

AÇAR SÖZLƏR: *Quran, təfsir, elm, elmi təfsir.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Коран, тафсир, наука, научное толкование.*

KEYWORDS: *Quran, interpretation, science, scientific interpretation.*

Giriş

Qurani-Kərimin məqsədiinsana fizika, kimya, tarix, astronomiya və s. elmləri öyrətmək, xitab etdiyi bəşərəbu sahələrə dair yeni nəzəriyyələr təqdim etmək deyil, onun başlıca məqsədi bəşəriyyəti doğru yola yönəltməkdir. Bu səbəbdən Quran bu kimi elmlərin əhatə dairəsinə daxil olan mövzuları insanlara elmi bir nəticə kimi təqdim etmir. Bunun əvəzinə, elmlərin əhatə dairəsinə daxil olan mövzulardan insanların kamilləşməsinə xidmət edəcək tərzdə söhbət açır. Çünki Quranın əsl hədəfi insanlara haqqı, həqiqəti çatdırmaqdır. Bu missiyanı yerinə yetirərkən insanların diqqətini çəkmək üçün elmi arqumentlərdən də istifadə edir. Həm klassik, həm də müasir dövrün bəzi təfsir alimləri Quranın bu xüsusiyyətindən çıxış edərək onun bir sıra elmi məsələlərə dair açıqlamalar gətirdiyini, Quranda müxtəlif elmlərin mövzularına dair bəyanların mövcud olduğunu və onun möcüzəviliyini isbatlamaq üçün bu kimi ayələrin izaha ehtiyac duyduğunu bildirmişlər. Quran ayələrinin yozumuna dair bu mülahizələr müəyyən müddətdən sonra elmi təfsir adı ilə məşhurlaşaraq təfsir ədəbiyyatı içərisində özünə yer tapmışdır.

Elmi təfsirin mahiyyəti və tarixi

Təfsir üsulundan bəhs edən mənbələrdə bu təfsir növü “elmi təfsir”, “fənni təfsir”, “əsri təfsir” kimi müxtəlif adlarla tanınmışdır. Elmi təfsir termini isə daha geniş istifadə olunur. Elmi təfsir terminində keçən “elmi” sözünün düzgün başa düşülməsi vacibdir. Buradakı “elmi təfsir” ifadəsi ilə Quranın təcürbi elmlərin sahələrinə dair ayələrinin yenə həmin elmlərin əldə etdiyi nəticələrlə izahı nəzərdə tutulur. Yəni elmi təfsir ifadəsindən bu təfsir növünün elmi, digərlərinin isə qeyri-elmi olduğu nəticəsini çıxarmaq düzgün olmaz. Əslində, bütün təfsir növləri özünə xas elmilik meyarları əsasında formalaşmışdır. Elmi təfsir təcürbi elmlərin tədqiqat sahələri ilə əlaqəli olan bəzi Quran ayələrini həmin elmlərin nail olduğu nəticələrlə təfsir edən, bəzi ayələr ilə müasir elmi nəzəriyyələr arasında əlaqə quraraq Quranın neçə əsr bundan əvvəl bu elmi kəşflərə işarə etdiyini düşünən və bütün bunları onun möcüzəsi kimi görən Quran anlayışı və təfsir tərzidir.

Elmi təfsirin hər kəs tərəfindən qəbul olunan müəyyən bir tərifi yoxdur. Bu da onun mahiyyətindən və əhatə etdiyi məfhumlardakı qeyri-müəyyənlikdən irəli gəlir. Bundan əlavə, bu təfsir tərzini mənimsəyənlərin və ona qarşı olanların verdikləri təriflər bir-biri ilə üst-üstə düşmür, hətta bəzən ziddiyyət təşkil edir. Əmin əl-Xulinin (v. 1966) verdiyi tərifə görə, elmi təfsir Quran ibarələrini elmi nəzəriyyələrlə açıqlayan, Qurandan müxtəlif elmləri və fəlsəfi görüşləri çıxarmağa çalışan təfsir növüdür [1, s.41; 2, s.28]. Xulinin verdiyi bu tərif müəyyən qədər məşhurluq qazansa da, elmi təfsirə müsbət yanaşanlar tərəfindən birmənalı qarşılanmamışdır. Elmi təfsir haqqında verilən tərifləri bu şəkildə ümumiləşdirə bilərik: Elmi təfsir bəzi Quran ayələri ilə təcrübi elmlər arasında əlaqə quraraq ayələri həmin elmlərin əldə etdiyi ən son nəticələr əsasında açıqlamağa və müxtəlif elmi nəzəriyyələri Quran ayələrindən iqtibas etməklə onun ümumbəşəri və möcüzəvi Allah kəlamı olduğunu isbat etməyə çalışan təfsir tərzidir.

Müasir elmi izahlara bənzər nümunələrin tarixi Abbasilər dövründəki tərcümə fəaliyyətlərinə qədər gedib çıxır. Erkən təfsir mənbələrində də bu kimi nümunələrə rast gəlmək mümkündür. Təfsir külliyyatına bu gözlə nəzər saldıqda səhabə, tabein və ətbaut-tabeindən nəql olunan bəzi rəvayətlərlə qarşılaşırıq. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, erkən təfsir mənbələrindəki nümunələrlə müasir elmi təfsir çalışmaları arasında metod və məzmun baxımından ciddi fərqlər var.

XX əsrdə elmi təfsir mövzusunun araşdıran tədqiqatçılar bu təfsir metodunun nəzəri əsaslarının Əbu Həmid əl-Qəzali (v. 1111) tərəfindən sistemləşdirildiyini bildirmişlər. Qəzali ağılın və elmin sərhədlərini, bunların dinlə olan münasibətini müəyyən etməyə çalışmış, uzlaşması o dövr üçün çətin görünən dini və elmi yanaşmalar arasında dərin müqayisələr aparmışdır. O, Qurani-Kərimin və dinin nəinki ağıla, elmə zidd olmadığını, əskinə, bir-birini dəstəklədiklərini isbat etməyə çalışmışdır. Qəzali təfsir elmi ilə bağlı düşüncələrinə əsasən “İhyau ulumid-din” və “Cəvahirul-Quran” adlı əsərlərində geniş yer vermişdir. O, Qurani-Kərimi bütün elmlərin mənbəyi olaraq görmüşdür. Qəzalinin bu mövzudakı fikirləri kifayət qədər təsirli olmuş və özündən sonra gələn alimlər ondan bəhrələnmişlər. Ancaq Quran ayələrinin elmi izahını praktikaya tətbiq edən Fəxrəddin Razi (v. 1209) olmuşdur. O, “Məfatihul-ğayb” adlı təfsirində öz dövründəki elmi nəticələrdən kifayət qədər çox istifadə etmiş, xüsusilə təbiət hadisələrindən danışarkən ayələrin izahında astronomiya elminə dair məlumatlara ətraflı yer vermişdir. Hətta bir sıra alimlər Razini təfsirində həddindən artıq çox elmi məlumatlara yer verdiyi üçün tənqid etmişlər.

Quran ayələrinin təcrübi elmlərlə əlaqələndirilməsi metodunu Razidən sonra Məhəmməd ibn Əbil-Fəzl əl-Mursi (v. 1257) davam etdirmişdir. Daha sonra bu yanaşma Cəlaləddin Süyutinin (v. 1505) əsərlərində özünü nəzəri cəhətdən bariz şəkildə göstərmişdir. Süyuti “Ənam” surəsinin 38-ci ayəsi ilə “Nəhl” surəsinin 89-cu ayəsini əsas götürərək Quranı elmlərin qaynağı hesab etmişdir.

Süyutidən sonra durğunluq dövrü yaşayan bu yanaşma XIX-XX əsrlərdə yenidən canlanmışdır. Mütləq həqiqətin yalnız təcrübə ilə mümkün olduğunu və təcrübəyə əsaslanmayan

fikirin xurafatdan ibarət olduğunu iddia edən modern pozitivist dünyagörüşü bu dövrdə elmi təfsirin inkişafına təkan verən faktorlardan biri kimi çıxış etmişdir. Belə ki, pozitivist anlayış dinləri və inancları əsassız saydığı üçün həm xristian, həm də müsəlman dünyasında bir sıra alimlər dinin elmlə münasibətlərinə aydınlıq gətirməyə, başqa ifadə ilə, dinlə elmin ziddiyyət təşkil etmədiyini sübuta yetirməyə çalışmışlar. Bunun nəticəsində müqəddəs mətnləri təcrübi elmlərin nəticələri ilə açıqlayan ciddi bir təfsir külliyyəti meydana gəlmişdir. Müqəddəs mətnlərin rəşional metodlarla və təcrübi elmlərininşığında təfsir olunması sadəcə Qurana xas deyil. Bu metod digər müqəddəs kitabların da təfsirində tətbiq olunmuşdur. İncilin və Əhdi-Ətiqin elmin əldə etdiyi nəticələr əsasında yozulması işi iki əsr əvvələ qədər gedib çıxır.

Elmi təfsirin son iki əsrdə yenidən canlanmasında Qərbdən gələn tənqidlərin də ciddi təsiri olmuşdur. Elm və fəlsəfədəki geriliyin məhz İslam dini ilə əlaqələndirilməsi müsəlman mütəfəkkirləri hərəkətə gətirmiş, bu da apologetik xarakterli yanaşmanın intellektual dünyada yayılmasına səbəb olmuşdur. Ernest Renanın (v. 1892) 29 mart 1883-cü ildə Sorbonna Universitetində İslam və elm mövzusunda həsr olunmuş konfransda dilə gətirdiyi fikirlər müsəlman ziyalıları hərəkətə gətirmişdir. Ərəb-İslam tənqidçisinin elmə mane olduğu tezisini müdafiə edən Renan öz çıxışında “İslam rəşionalizm və elmdən uzaqdır”; “İslam elm və fəlsəfəni boğmuşdur”; “İslam fəth etdiyi ölkələrin intellektual və ruhi varlığını məhv etmişdir”; “Müsəlmanın ən səciyyəvi vəsfi elm düşmənçiliyidir” kimi ittihamlar səsləndirmişdir [3, s. 186, 198, 200, 202]. Renanın bu çıxışı həm ərəb dünyasında, həm də digər müsəlman ölkələrində ciddi etirazlarla qarşılanmışdır.

Elmi təfsirin xüsusilə XX əsrdə getdikcə vüsət tapması və təfsir tərzinə çevrilməsində təkanverici rol oynayan ünsürləri Səid Şimşək belə izah edir: “Qərb elmi inkişafın meydana gətirdiyi texnologiya sayəsində siyasi və iqtisadi sahələrdə İslam dünyasını geridə qoymuşdu. Bu vaxta qədər Qərbə qarşı üstünlüyünü qoruyan İslam aləmi elmi-texnoloji inkişafı ayaqlaşa bilmədiyi üçün siyasi və iqtisadi sahədə üstünlük Qərbə keçmişdi. Üstəlik, İslam ölkələri qərblilər tərəfindən təzyiq və işğallara məruz qalmışdı. Bunun nəticəsində İslam dünyası məğlubiyyət kompleksinə düşmüşdü. Qərbin sahib olduğu bu inkişafın təməllərinin əslində Quranda mövcud olduğunu söyləmək bu kompleksdən qurtulmaq baxımından çıxış yolu kimi görülmüşdür.

Elmi təfsirin bu dövrdə canlanmasının digər səbəbi isə Qərbdə icad olunan müasir elm və texnologiyanın İslam dünyasına girməsinə qarşı çıxan və bu istiqamətdə ictimai müxalifət fikrinin yaranmasını istəyən zümrənin mövcudluğudur. Bu zümrə öz reaksiyasının yaygınlıq qazanması üçün dini qaynaq olaraq göstərirdi. Tarixi kontekstdə Qərbin həyata keçirdiyi bu irəliləyişin təməllərinin Quranda mövcud olduğunu isbat etmək modern elmlərin öyrənilməsinə və müasir elmin meydana gətirdiyi texnologiyadan istifadəni məşrulaşdıracaqdı” [4, s. 120].

Bu yeni mərhələdə Quran ayələrini elmi təfsir anlayışı ilə izah edənlərdən biri Məhəmməd İbn Əhməd əl-İskəndəranidir (v. 1306/1889). O, müasir elmi təfsir axınının ilk təmsilçilərindən qəbul olunur. Əsl sənəti həkimlik olan İskəndəraninin “Kəşfül-əsrar” adlı əsəri Quran ayələrini elmi cəhətdən izah edən ilk müstəqil əsər sayılır.

Bu mərhələdə elmi təfsir metodunun inkişafına töhfə verən şəxsiyyətlərdən biri də

Əbdürrəhman əl-Kəvakibidir (v. 1320/1902). Kəvakibi “Təbaiul-istibdad və məsariul-istibad” adlı əsərində elmi təfsir metodunu dəstəkləyən bəzi fikirlərə yer vermişdir. Onun fikrinə, diqqətlə nəzər salındıqda Quranın Qərb alimləri tərəfindən kəşf edilən elmi həqiqətlərə açıq və ya dolay yolla işarə etdiyi görüləcəkdir. Kəvakibi əsərində bununla bağlı bəzi nümunələrə də yer vermişdir [5, s.46-49].

Elmi təfsir keçən əsrdə Tantavi Cövhəri (v. 1940) ilə yenidən canlanmışdır. Onun Quran ayələrini təcrübi elmlərin nəticələri ilə əvvəldən axıra qədər təfsir etdiyi “əl-Cəvahir fi təfsiril-Quran” adlı əsəri 25 cildə nəşr olunmuşdur. Cövhəri, əsasən, ensiklopedik bilgilərin yer aldığı bu əsərində daha çox şəkillər və sxemlər verərək ənənəvi təfsir üsulundan fərqli metod tətbiq etmişdir. O, Qurani-Kərimdə təcrübəyə əsaslanan müxtəlif elm sahələri ilə əlaqəli ayələrin sayının 750-dən çox, açıq şəkildə fiqh elmi ilə əlaqəli ayələrin sayının isə 150-dən az olduğunu bildirmişdir [6, I, s.3]. Fiqhlə əlaqəli ayələrin təfsirinə dair cildlərlə əsər yazıldığı halda kainat hadisələri ilə bağlı ayələrin izahına lazımsınca diqqət yetirilməməsi baxımından klassik təfsir külliyyatını tənqid etmişdir: “Quranda təbiətin bütün qəribəliklərindən bəhs edən 700 ayə var. Bu çağ elm çağı, İslam nurunun parlayacağı tərəqqi çağıdır. Nə üçün əcdadımızın mirasla bağlı ayələri bildiyi qədər biz təbiət elmləri ilə əlaqəli ayələri bilmirik? Bu elmlərin tədqiqi ilə məşğul olmaq fəraiz elmi ilə məşğul olmaqdan daha üstündür. Çünki fəraiz elmi fərzi-kifayədir. Bu elmlər isə Allahu tanımağı (mərifətullahı) artırdığı üçün gücü çatan hər kəs üçün fərzi-ayndır” [6, II, s.19].

Elmi təfsirin ən bariz nümunəsi sayılan Cövhərinin “Cəvahir” əsəri günümüzə qədər sifə bu məqsədlə qələmə alınmış yeganə təfsir əsəridir desək, yanılmazdır. Tantavidən sonra Əhməd Mustafa əl-Məraği, Muhəmməd Rəşid Rza, Seyid Qütbkimi müfəssirlər əsərlərində bəzi ayələrin təfsirində bu metoda müraciət etmişlər. Elmi təfsir Tantavidən sonra öz varlığını, əsasən, müstəqil əsərlər şəklində davam etdirmişdir.

Elmi təfsirin tənqidi

Qurani-Kərim ayələrinin elmi izahı və onlardan modern elmi kəşflərə dair işarələr çıxarılması metodu birmənalı qarşılanmamış, bu metoda qarşı çoxsaylı tənqidlər səsləndirilmişdir. Əbu İshaq əş-Şatibi (v. 1388) klassik dövrdə bu metodu tənqid edən ən məşhur şəxs olaraq qarşımıza çıxır. Elmi təfsir növünü ilk dəfə tənqid edən şəxsin məhz Şatibi olduğu bir çox tədqiqatçı tərəfindən bildirilmişdir. Şatibiyə görə, Quran nazil olduğu dövrün insanlarına onların bilgi səviyyəsinə görə xitab edir. Onların bilmədiyi mövzulardan bəhs etmək Quranın hidayət məqsədi ilə üst-üstə düşür. Şatibi bu məsələni Quranın ümmiliyi və ərəbiliyi konsepsiyası ilə açıqlayır.

Şatibidən sonra son əsrə qədər elmi təfsirə qarşı ciddi tənqidlər irəli sürən çalışmalara rast gəlmirik. XIX-XX əsrlərdə elmi təfsir axınının vüsət qazanması ilə birlikdə tənqidlər də artmış və bu təfsir növü müxtəlif cəhətlərdən tənqidlərə məruz qalmışdır.

Keçən əsrdə elmi təfsiri ciddi şəkildə tənqid edənlərdən biri Emin əl-Xulidir (v. 1966). İslam Ensiklopediyasının “Təfsir” maddəsini qələmə alan Xuli orada elmi təfsir haqqında məlumat verdikdən sonra tənqidlərini bildirmişdir. Onun tənqidləri daha sonrakı dövrlərdə başqa

alimlər tərəfindən istifadə olunmuşdur. Xuli elmi təfsir metodunu dil, bəlağət və etiqad nöqtəyindən nəzərdən tənqid etmişdir. Həmin tənqidləri belə xülasə edə bilərik:

a) Dil baxımından. Buna əsasən, elmi təfsir dil baxımından mümkün deyil. Belə ki, kəlmələrin mənaları zaman keçdikcə dəyişikliyə uğramış, Quran sözləri fərqli mənalara dəlalət etmişdir. Bu mənaların bir hissəsi Quranın nazil olduğu dövrdə ərəblər tərəfindən bilinirdi. Sonrakı dövrlərdə isə kəlmələrə ilk nəslin bələd olmadığı bəzi mənalar yüklənmişdir. Xuliyə görə, elmi təfsirə dair izahların bir çoxu Quranın nazil olduğu dövrdə ərəblər tərəfindən bilinməyən mənalarlardır. Belə olduğu təqdirdə Quran ayələrinin sonradan ortaya çıxan mənalara dəlalət etdiyini düşünmək nə qədər məntiqli olar? [7, V, s.360]

b) Ədəbiyyat və bəlağət baxımından. Bəlağət sözün yerinə görə deyilməsidir. Bu baxımdan Quran nazil olduğu dövrün insanlarına elmi təfsirin iddia etdiyi mənalarla xitab edə bilməz. Çünki insanlar bu mənalara uzun əsrlər sonra böyük çətinliklərlə nail olmuşlar. Əgər Quran ayələrində bu cür elmi mənalar nəzərdə tutulsa, ilk nəsil onu necə anlayardı? Əgər bu mənalar ilk nəsil tərəfindən başa düşülməyibsə, Quranın bəlağətindən necə söhbət gedə bilər? [7, V, s.361]

c) Dini və etiqadi baxımdan. Xuliyə görə, tibb, astronomiya, həndəsə, kimya kimi elmlərin köklərini və prinsiplərini Quranda axtarmaq doğru deyil. Çünki bu elmlərə dair qaydalar və nəzəriyyələr sabit deyil, zamanla onlara müxtəlif düzəlişlər əlavə olunur. Yüz il əvvəl elm tərəfindən doğru qəbul edilən bir çox məsələ bugün yenə elm tərəfindən inkar edilir. Başqa bir ifadə ilə bugün doğru sayılan nəzəriyyələr sabah yanlış sayıla bilər. Lakin Quran bir din kitabıdır. Dəyişiklik onun təqdim etdiyi prinsiplərin təbiətinə uyğun deyil. Bu baxımdan Emin əl-Xuli elmi təfsir metodunu mənimsəyənlərin xoş niyyətini qəbul etməklə yanaşı, metodoloji baxımdan bunun doğru olmadığını iddia edir [7, V, s.362].

Elmi təfsir metodunu tənqid edən alimlərdən biri də misirli Mahmud Şəltutdur (1893-1963). Şəltut özünün hazırladığı Quran təfsirinin girişində elmi təfsir anlayışından danışır və onu tənqid edərək deyir: “Bəzi Quran təfsirçiləri “...**Biz Kitabda (Quranda) heç bir şeyi nəzərdən qaçırmadıq (əskilmədik)**...”¹ mənəsindəki ayəni təvil edərək Quranın yozumunu mümkün qədər geniş tutmuş, ayələri yeni elmi nəzəriyyələr əsasında təfsir etməyə çalışmışlar. Onlar bununla Qurana xidmət etdiklərini düşünmüşlər. Halbuki bu onları Quranın nazil olma qayəsinə uyğun gəlməyən bir vəziyyətə gətirib çıxarmışdır. Onlar Günəş, Ay və ulduzlardan bəhs edən ayələri gördükdə “Bu ayələr Quranın nə qədər dəqiq bir elm kitabı olduğunu sübut edir” demişlər. Vəziyyət o yerə gəlib ki, məsələn, bir gün Darvin nəzəriyyəsi insanlar arasında vüsət tapsa, bu təfsirçilərdən biri çıxıb deyər: “Quran bu nəzəriyyəni əsrlər əvvəl xəbər vermişdir” [8, s.11-13].

Elmi təfsir fikrini tənqid edənlərdən biri də Məhəmməd İzzət Dərvəzədir (1888-1984). Onun fikrincə, Quran ayələri və ibarələrinə onların daşıya bilməyəcəyi mənalar yükləmək onu nüzul qayəsindən və müqəddəsliyindən uzaqlaşdırır. Dərvəzə Peyğəmbərin (s) belə bilə bilməyəcəyi mənaları Quran ayələrinə yükləməyin doğru olmadığını ifadə edir [9, II, s.7].

Elmi təfsir metodu adını çəkdiyimiz şəxslərdən başqa bir çox alim tərəfindən tənqid

1 Onam 6/38. “وما من دابة في الأرض ولا طائر يطير بجناحيه إلا أمم أمثالكم ما فرطنا في الكتاب من شيء ثم إلى ربهم يحشرون”

olunmuşdur. Onlardan Əbdürrəhman Bintuşşati, Məhəmməd Arkoun, Aişə Atif Əhməd, Məhəmməd Kamil Hüseyin, Əbdülməcid Əbdüssalam əl-Muhtəsib, Subhi Saleh kimi alimlərin adını çəkə bilərik. Elmi təfsir fikri metodoloji baxımdan problemlə yanaşma kimi görünsə də, çox vaxt əleyhdarları tərəfindən də xoş niyyətli təşəbbüs olaraq qəbul edilmişdir.

Nəticə

Qurani-Kərim bir hidayət kitabı olaraq, əsasən, insanların hissələrinə xitab edir. Bununla yanaşı, onları imana gətirmək, yaxud imanlıların imanını gücləndirmək üçün təbiətdəki nizam və ahəngi arqument kimi onların diqqətinə çatdırır. Nəticə etibarilə Qurani-Kərimdə təcrübə elmlərin araşdırma sahəsinə daxil olan məsələlərə dair çox sayda ayənin olduğunu görürük. Təfsir alimlərinin bu kimi ayələrə qarşı xüsusi münasibəti yeni bir təfsir tərzinin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Bu yanaşmanın ilk baxışda böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi görünsə də, metodoloji baxımdan ciddi tənqidlərə məruz qalmışdır. Xüsusilə, elm-din münasibətlərinin yenidən formalaşdığı son iki əsrdə elmi təfsir fikri həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən geniş yayılsa da, lakin praktik faydasının yetərsizliyi və metodoloji tənqidlərə məruz qalması səbəbindən son onilliklərdə populyarlığını itirməyə başlamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Emin el-Huli. Kuran Tefsirinde Yeni Bir Metod (Tercüme: Mevlüt Güngör). İstanbul: 1995.
2. Emin el-Huli. Arap-İslam Kültüründə Yenilikçi Yaklaşımlar (Tercüme: Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin). Ankara: 2006.
3. Ernest Renan. Nutuklar ve Konferanslar (Tercüme: Ziya İhsan). Ankara: 1946.
4. Said Şimşek. Günümüz Tefsir Problemleri. Konya: 1997.
5. Əbdürrəhman ibn Əhməd əl-Kəvakibi. Təbaiul-istibdad və məsariul-istibad. Beyrut: 1986.
6. Tantavi Cövhəri. əl-Cəvahir fi təfsiril-Quranil-Kərim. 1940.
7. Emin el-Huli. "Təfsir". Tehran: Dairətul-məarifil-İslamiyyə, 1933.
8. Mahmud Şəltut. Təfsirul-Quranil-Kərim əl-əczaul-aşərətil-ula. Qahirə: 1966.
9. Muəmməd İzzət Dərvəzə. Ət-Təfsirul-hədis: tərtibus-suvər hasəbən-nüzul. Qahirə: 1962.
10. Frank Griffel. Gazzâlî'nin Felsefi Kelâmı (Tercüme: Halil İbrahim Üçer, Muhammed Fatih Kılıç). İstanbul: 2012.
11. Fəxrəddin ər-Razi. Məfatihul-ğayb – ət-Təfsirul-Kəbir. Beyrut: 1999/1420.
12. Hind Çelebi. Kur'ân-ı Kerîm'in Bilimsel Tefsiri (Tercüme: Muammer Erbaş). İzmir: 2008.
13. M. Kemal Atik. "Muhammed b. Ahmed el-İskenderâni", DİA.

Ковсар Тагиев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ СООБРАЖЕНИЯ НАУЧНОГО ОБЪЯСНЕНИЯ СТИХОВ КОРАНА

РЕЗЮМЕ

Коран часто выступает за закономерности природы, чтобы убедить людей в ее принципах. Объяснения таких стихов и их интерпретации от классического периода до настоящего времени положили начало так называемой научной толковании. Ранние примеры метода научной толковании можно найти в ранних источниках комментариев. Теоретические основы такого толкования заложены Абу Хамидом аль-Газали. В 19 и 20 веках научное толкование было возрождена. Идея научного толкования не только однозначна, но и подверглась многочисленной критике. В этой статье рассматриваются исторические условия, которые привели к появлению и распространению научных толкований, и дается обзор различных интерпретаций научных объяснений стихов Корана.

Kovsar Taghiyev

THEORETICAL CONSIDERATIONS ON SCIENTIFIC INTERPRETATION OF THE QURANIC VERSES

SUMMARY

The Quran often argues for the regularities of nature in order to convince people of its principles. Explanations of such verses and their interpretations from the classical period to the present have laid the foundation for a so-called scientific interpretation. First examples of the method of scientific interpretation can be found in early sources of interpretation. The theoretical foundations of this type of interpretation is laid down by Abu Hamid al-Ghazali. In the 19th and 20th centuries, scientific interpretation was revived again. However, the idea of scientific interpretation has not been accepted unequivocally, it has met with numerous criticisms. The article explores the historical conditions that led to the emergence and dissemination of scientific interpretation and gives a comparative overview to the various interpretations of the scientific explanations of the Quranic verses.